

prijavljene učenike grada Stuttgarta održala je E. Anić.

Savjetnica za prosvjetu i kulturu u Hrvatskom konzulatu u Stuttgartu, Jadranka Fumić-Belamarić, zamolila je nadležne u njemačkom Ministarstvu da se u ispitna povjerenstva za hrvatski jezik u svim školama uključuju samo učitelji hrvatskoga jezika. Naime, na prijedlog rektora jedne glavne škole u blizini Stuttgarta, ispit iz hrvatskoga jezika s hrvatskom djecom i te su godine provele dvije učiteljice bivšeg *srpskohrvatskoga jezika*.¹ Obećano je da takvih propusta više ne će biti.

Ove školske godine učenici hrvatskih građana u inozemstvu u pokrajini Baden-Württemberg već treći put izabiru i polažu hrvatski jezik na završnom ispitu. Valja zahvaliti Hrvatskom konzulatu u Stuttgartu na čelu s poticajnom konzulicom dr. sc. Verom Tadić i savjetnicom za prosvjetu i kulturu J. Fumić-Belamarić na dobroj suradnji s

njemačkim Ministarstvom, na promicanju hrvatskoga jezika; koordinatoru Hrvatske nastave Milanu Bošnjaku; ponajprije profesorima i učiteljima Hrvatske nastave koji su uspješno proveli hrvatske završne ispite.

Hrvatski konzulat u Stuttgartu čini sve da se loše jezično stanje izmijeni. Tako su nedavno svim ustanovama koje se i dalje služe nazivom *srpskohrvatski* nedavno polano pismo dr. Fuchsa, pomoćnika ministra znanosti i obrazovanja, zaduženog za obrazovanje u inozemstvu, u kojem se potanko pojašnjava važnost i uloga hrvatskoga jezika.

Osim potpore našega Ministarstva, za upornu bitku za hrvatski jezik u inozemstvu valja imati kvalitetne i stručne nastavnike, koji mogu, znaju i žele širiti hrvatsku pismenost, riječ i kulturu među Hrvatima u tuđini; čuvati i njegovati jezik i pismenost; stvarati most između iseljeničke i domovinske Hrvatske; boriti se uporno za dostojno mjesto hrvatskoga jezika u inozemstvu.

Elizabeta Anić

JEZIK I IDENTITET NA BALKANU

Rasprava o knjizi Roberta D. Greenberga, *Jezik i identitet na Balkanu*

Velika dvorana Matice hrvatske toga je četvrtka, 2. veljače o. g., bila preskućena da bi primila sve one koje je privukla najavljena tema. Odjel za jezikoslovlje MH organizirao je okrugli stol o knjizi Roberta D. Greenberga: *Jezik i identitet na Balkanu: Raspad srpsko-hrvatskoga*. Na tome višesatnome skupu

10-minutnim izlaganjima sudjelovali su najistaknutiji hrvatski jezikoslovci, a nakon najavljenih izlaganja vođena je, ne tako opsežna, rasprava. Na žalost, tema je bila 'raspršena', na trenutke nejasna. Istina, ona je jasno najavljena – *Jezik i identitet na Balkanu*, no došlo je do proturječja: vodeća imena suvremene hrvatske filologije okupila su se da bi razgovarala – kako se tijekom izlaganja dalo zaključiti – o stranicama nevelikoj, lingvističkom metodologijom neutemeljenoj, izvorima i činjenicama nevjerodostojnoj, sve

¹ Na sreću, s tekstom S. Tomaša o ratnim stradanjima iz Domovinskog rata u Osijeku.

u svemu nebitnoj i lošoj knjizi ne osobito poznatoga američkoga slavista.

Knjiga *Language and Identity in the Balkans* objavljena je u drugoj polovici 2004. u izdanju Oxford University Pressa i predstavljena 28. listopada u Washingtonu. Na predstavljanju je osim autora Roberta D. Greenberga, prodekana na Sveučilištu New Haven i izvanrednoga profesora na Sveučilištu Yale, govorila i profesorica političkih znanosti Susan Woodward sa sveučilišta City University of New York te je iz njihova tumačenja suvremene jezične stvarnosti na prostoru nekadašnjega 'zajedničkoga srpsko-hrvatskoga jezika' jasno vidljivo da nije riječ o jezikoslovlju i znanosti, već i o 'uređivanju tuđega dvorišta' na koje si suvremena Amerika (ili barem jedan glasan i djelatan njezin dio) polaže pravo. U izvješću Glasa Amerike s toga predstavljanja stoji: „Profesor Greenberg osvrnuo se i na status srpskog u Hrvatskoj, istaknuvši da je Hrvatska, kao i brojne zemlje, ratificirala europsku povelju o manjinskim jezicima, prema kojoj mora objaviti kojim će jezicima dati zaštićen status. (...) Ukoliko je srpski doista zaseban jezik, a u Hrvatskoj ima 200 000 Srba, onda za njih treba osigurati isto obrazovanje i usluge kao i za oko 4 100 tisuće [sic!] Rusina, koji imaju obrazovanje na rusinskom do viših razreda osnovne škole, dok Srbi tako nešto – barem do 2001. nisu imali, rekao je.”¹

Tom je prigodom, prema izvješću iste agencije, S. Woodward izjavila kako „jezik nije osnova etničkoga identiteta“; kako „srpsko-hrvatski nije bio nametnut njegovim govornicima“; kako se trenutačno u Hrvatskoj „vodi sukob između onih

koji zagovaraju 'čisti hrvatski' i onih koji podržavaju jezičnu toleranciju“ te kako je „ishod toga sukoba zasad neizvjestan“; kako aktualna jezična politika u Srbiji pokazuje da „Srbija nije bila spremna za raspad Jugoslavije“ dok su „hrvatski jezičari bili spremni za raspad Jugoslavije“ i „strateški [su] pristupili ostvarenju svojih ciljeva“.

Nije mi nakana u ovome prikazu dublje ulaziti u (ne)opravdanost takvih tvrdnja američkih znanstvenika „praktičara“, već ih navodim kao oprimgerenje konteksta u kojemu je knjiga objavljena i prvi put predstavljena te vjerujem da će čitatelji sami moći prosuditi o kakvu je orječju riječ.

I možda bi hrvatska kroatistika posve zanemarila činjenicu da je takvo djelo ikad ugledalo svjetlo dana, da nije prevedeno na hrvatski („Srednja Europa“, 2005., prevela Anita Peti-Stantić), a poticaj tomu bila je i nagrada kojom je ovjenčano kao Najbolja knjiga iz slavenskoga jezikoslovlja u 2005. godini Američke udruge profesora slavenskih i istočnoeuropskih jezika.

Glasovi prosvjeda među hrvatskim jezikoslovcima javili su se poslije objavljivanja na hrvatski, a što je zapravo prijeporno, pokušavalo se izreći na skupu 2. veljače. Na temelju višesatnoga promišljanja jezikoslovnih uglednika stjecao se dojam da je u ovoj knjizi malo toga neprijeporno.

Početak okrugloga stola bio je najavljen za 11.00 sati i uz jednu stanku i završnu raspravu predviđeno je trajanje do 16.00 sati. Tako je i bilo. Govorila su dvanaestorica od trinaest najavljenih jezikoslovaca; izostao je jedino Dubravko Škiljan koji je u posljednji tren bio spriječen obiteljskim razlozima, a

¹ Andrea Tadić, News VOA com, internetska stranica: <http://128.11.143.113/croatian/archive/2004-10/a-2004-10-29-3-1>.

njegovo je opsežno predavanje u većemu dijelu pročitao voditelj susreta Mirko Peti, ujedno voditelj Odjela za jezikoslovlje Matice hrvatske i organizator susreta.

Nakon voditeljevih uvodnih riječi kako knjiga „ima dobrih zapažanja“, ali i „podataka koji su ili suvišni, ili pogrešni (...), nepreciznosti u terminologiji, površnosti u formulacijama“, Radoslav je Katičić na početku svojega izlaganja Recimo koju o Greenbergovoj knjizi ustvrdio: „Na svakoj je stranici nešto krivo nasadena.“, a zatim svoju tvrdnju nastojao i potkrijepiti; prema Katičiću, Greenberg polazi od pogrešne pretpostavke da je 1850. na Bečkome dogovoru osnovan novi jezik. Osim toga, Greenberg zamjera hrvatskim jezikoslovcima da se od 1991. gotovo opsesivno bave poviješću hrvatskoga jezika i stvaranjem slike o njemu, što je netočno, tvrdi Katičić, jer proučavanje povijesti seže do 1954. i Jonkeove monografije o Veberu, a pritom treba uzeti u obzir koliko rukopisi u Akademiji čekaju na objavljivanje.

U svojem je izlaganju Dalibor Brozović govorio o Bečkom i Novosadskom dogovoru opovrgnuvši tezu da su oni uporišne točke hrvatske standardizacije pri čemu je spomenut Jonkeov povratak s Novosadskoga dogovora uz riječi: „Spasili smo ijekavicu.“ Potpuno je neopravdano, drži Brozović, o Deklaraciji govoriti kao o izrazu male skupine lingvista okupljenih u Zagrebački lingvistički krug, kako ju prikazuje Greenberg umanjujući joj važnost. Da je autor neupućen u predmet o kojemu piše, potvrđuje i podatak da slovenski jezik povezuje s koruškom osnovicom dok ‘svaki brućoš zna da mu je osnovica kranjsko narječje’. O toj će tvrdnji u nastavku rasprave još biti riječi.

U izlaganju: Kako stranci vide hrvatsku jezičnu problematiku? Stjepan Babić Greenbergovu je knjigu ocijenio kao izraz

doživaljavanja naše stvarnosti izvana (‘kako nas stranci doživljuju svojim očima’); njihov je dojam da raspadom Jugoslavije nastaju novi jezici, pa i hrvatski. Greenberg je, smatra S. Babić, najviše izvora primio iz Beograda te je nastalo djelo koje, gledajući u cjelini, „ide na sramotu svojem autoru“.

Marko Samardžija upozorio je na „neobičnu terminologiju“ kojom se autor služi; crnogorski jezik je „gora nastala iz krtičnjaka“, bosanski „trogrba deva“ i sl. Osvrnuo se i na nevjerodostojnost primjerâ citiranih u djelu; od tri primjera riječi iz NDH, dvije uopće nisu odonda, već ih davno prije navode i Parčić i Šulek. Smatra da je dobro da je knjiga objavljena i u prijevodu kako bi se šira javnost upoznala s njom, a želio bi da se pozornost prevoditelja i izdavača usmjeri i na one inozemne slaviste koji na posve drukčiji način pišu o kroatističkim i srodnim temama.

Ranko Matasović, aludirajući na Greenbergovu podjelu hrvatskih jezikoslovaca, za sebe kaže da je „nacionalist koji nije preskriptivist“. Uloga standardnoga jezika jest i ta da komunicira sa svojom prošlošću; stoga *putovnica* i *časnik* nisu odvajanje od drugoga jezika, već komuniciranje s vlastitom prošlošću. Također, smatra da je represivnija prema osobitostima hrvatskoga jezika u prošlosti bila Komunistička partija, negoli prva Jugoslavija, koja je dopuštala privatnim tiskarama objavljivati jezikom i pravopisom kojim žele.

Josip Silić rekao je da R. Greenberg „mnogo toga ne razumije i mnogo toga krivo razumije“ jer 1.) nema deskriptivnih pravopisa; 2.) nacionalno izjednačuje s nacionalističkim; 3.) ne razlikuje narječje od dijalekta, ni dijalekt od govora; 4.) ne razlikuje jezik kao sustav od jezika kao standarda, odnosno entitet od identiteta; i dr.

Nakon stanke uslijedila su izlaganja koja su manje govorila o samoj knjizi, a više o promišljanjima jezika koja je knjiga, više ili manje, potaknula.

Ivo Pranjković ne dvoji o represiji Komunističke partije nad hrvatskim jezičnim osobitostima, no pridodaje da „ni današnjom jezičnom politikom nismo zadovoljni, ako o jezičnoj politici uopće možemo govoriti“. Također, ponovio je već poznatu, u javnim glasilima u posljednje vrijeme više puta citiranu tvrdnju da na standardološkoj razini hrvatski i srpski jezik nisu i nisu nikada ni bili isti jezik, no postoji i „druga strana medalje: genetsko-lingvistički oni su jedan jezik, a o tome danas nije rečeno“. Zatim je M. Peti pročitao dio izvješća D. Škiljana Unutrašnje i vanjsko priznanje jezika. Zbog duljine, nije pročitano do kraja; prekinuto je na spontani zahtjev (‘neposluh’) velikoga dijela slušatelja.

Jedno od zanimljivijih izlaganja bilo je izlaganje Damira Kalogjera Standardizirani i nestandardizirani identiteti koji je podsjetio na neke i 40 g. stare citate o stvaranju nacionalnih jezika koji jednako vrijede i danas. Potreba da se hrvatske osobitosti umnože i stvori razlika prema drugim jezicima, nije osobitost hrvatskoga jezika, već svih nacionalnih jezika („individualni ego nadstavlja se svima unutar jednoga naroda odvajajući ga od svih izvan toga naroda“). I nestandardizirani identitet, ustvrdio je također D. Kalogjera, sastavnica je identiteta, a njemu pripadaju dijalekti, razgovorni jezik... Kao ocjenjivač prijevoda, na početku izlaganja pohvalio je prijevod ocijenivši da vjerno prenosi Greenbergov izvornik.

Posebnu pozornost i stanovitu neformalnu živost unijelo je izlaganje Ive Žanića kojemu je, kako je ustvrdio, Greenbergova knjiga osvijestila srpsku percepciju hrvatskoga utjecaja na razvoj „zajedničkoga stan-

darda“; po toj percepciji, Zagreb je pomoću Akademijina rječnika „dirigirao cjelokupan jezik u Kraljevstvu [Prvoj Jugoslaviji]“. Što se tiče srpskohrvatskoga, kaže I. Žanić, taj jezik je bio živ, a utjelovila ga je jedna osoba – onodobni predsjednik Tito. „Titov idiolekt“ bio je neupitan, a uzdizan je na razinu standarda; primjerice, kada je Titov izraz *hladnoratovski* lektor želio zamijeniti gramatički primjerenijim *hladnoratni*, zama- lo je ostao bez posla.

Milorad Pupovac u izlaganju – s dugim uvodom i (pre)kratkim središnjim dijelom – komentirao je dotadašnji tijek razgovora ustvrdivši da su „svi dosadašnji iskazi, iskazi identiteta“, a o „identitetu se ne može argumenitrano razgovarati“, „o identitetu se može pregovarati“. Kada identifikacijska uloga jezika postane primarna, kada potpuno uđe u „zagrljaj identiteta“, jezik, rekao je dalje M. Pupovac, gubi komunikacijsku snagu. U središnjem dijelu, koji je, kako je sâm ustvrdio, ‘potrošio’, želio je govoriti o tekstu Jože Skoka, koji još 1936. govori o diglosiji u „svim balkanskim nacijama i svim pojedincima“. Izlaganje je zaključio riječima da iskaz identiteta sudionika okrugloga stola može poslužiti kao temelj za dobru buduću filozofsku raspravu.

Mislav Ježić pošao je od Greenbergova poimanja Balkana; zemljopisno, kaže M. Ježić, ono nije, jer bi počeo južnije od Grčke i završio južnije; kulturološki, bilo bi to područje pod Osmanlijama. Kod Greenberga je riječ o političkom poimanju Balkana; „izraz Balkan počeo se upotrebljavati za one ‘sporne krajeve’ s kojima ne znamo što ćemo“, parafrazirao je M. Ježić takvo poimanje. Greenberg, smatra M. Ježić, projicira političke koncepcije na pojam identiteta jezika jer je jezik o kojemu govori rođen 1850. i umro 1990. „Da se jedan jezik tako rodi i tako umre, toga nema ni među umjetnim jezicima“, zaključio je M. Ježić.

Ujedno je ovo izlaganje bilo posljednje od trinaest najavljenih.

Raspravu koja je uslijedila otvorila je Anita Peti-Stantić, prevoditeljica djela na hrvatski, napomenuvši da je hrvatski prijevod oslobođen nekih propusta u originalu (primjerice, autor je upozoren na pogrješnu godinu izdanja i sl.). Knjigu je, kaže, doživjela potpuno drukčije od većine govornika; Greenberg nam je, smatra, “učinio uslugu odijelivši četiri jezika u četiri poglavlja”, što je novost u američkoj slavistici. Također, u knjizi je izrečeno da nije postojao jedinstven jezik na drugim razinama osim na službenoj, napominje Anita Peti-Stantić.

U daljnjoj raspravi sudionici su komentirali prethodno rečeno te – u manjoj mjeri – Greenbergovo djelo. Profesorica s Filozofskoga fakulteta u Tuzli naglasila je kako Greenberg pojam agresija na Hrvatsku redovito piše u navodnicima i tako pokazuje da „zna točno o čemu se radi“, a osobitu je pozornost pobudio mladi anglist i kroatist Ivan Lupić koji je nenametljivo, ali suvereno uputio na činjenicu kako se okupljeni bave ‘propustima’ osobe koja nije nazočna, a pritom se događaju novi propusti. Naime, u jednome od prvih izlaganja izrečeno je da Greenberg „nema pravoga znanja“ jer slovenski književni jezik izvodi iz koruškoga narječja, umjesto iz kranjskoga; u prijevodu uistinu piše da se slovenski jezik temelji na koruškim govorima, ali ne zato što je pogriješio autor, već zbog pogrješke pri prevođenju. Uz to, smatra I. Lupić neizravno upućujući na primjedbe M. Samardžije, knjigu treba gledati u okviru kulture u

kojoj je nastala, a američko jezikoslovlje sklono je nešto drukčijemu metajeziku od onoga na koji smo naviknuti te su izrazi poput ‘trogrbih deva’ i ‘krtičnjaka’ posve uobičajeni i nimalo zazorni. Ta pitanja nisu pokazala Greenbergovu knjigu u nekome novome svjetlu, no unijela su tračak (samo)kritičnosti u dotadašnji tijek raspravljanja.

Pitanje koje se trpkoo nametalo tijekom ovoga maratonskoga okrugloga stola, uspjelo je dobiti svoj izraz u komentaru Dragice Malić: „Fascinira me nesumjerljivost ovoga skupa, 12 izlagača najvećih imena spram jednoga knjižuljka. Pitam se što nas je na to ponukalo? Zar američka supremacija nad svijetom, odškrinuli su nam svoja vrata? Dao Bog da se ovako okupimo i nad nekom lingvistički utemeljenijom knjigom“, zaključila je.

U nastavku rasprave sudjelovali su Ranko Matasović, Mirko Gojmerac, Mario Grčević, Mate Kapović, Stijepo Mijović Kočan i dr.; prevoditeljica se ispričala zbog propusta pri prevođenju.

Nakon gotovo petosatnoga zasjedanja, skup je okončan. Mirko Peti zahvalio je sudionicima te najavio da će sva izlaganja s okrugloga stola biti objavljena u roku od dva mjeseca. Zbornik izlaganja još nije objavljen.

Mjesec dana poslije održavanja okrugloga stola Robert Greenberg oglasio se Odgovorom na raspravu na okruglom stolu 2. veljače 2006. (Jutarnji list, 3. ožujka 2006.; također www.srednja-europa.hr/greenberg_odgovor.html).

Snježana Ferenčić